

Abramowicz, Andrzej

"Archeologia toruńska. Historia i teraźniejszość. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z okazji 140-lecia muzealnych zbiorów archeologicznych w Toruniu. Toruń 16-17 maja 2002", pod red. Bogusławy Wawrzykowskiej, Toruń 2002; "Z dziejów publicznych zbiorów (...)"

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 49/2, 162-166

2004

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Archeologia toruńska. Historia i terażniejszość. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej z okazji 140-lecia muzealnych zbiorów archeologicznych w Toruniu. Toruń 16–17 maja 2002. Toruń 2002. Wyd. Muzeum Okręgowe w Toruniu pod red. Bogusławy W a w r z y k o w s k i e j przy współpracy Piotra Gużyńskiego, Hanny Maciejewskiej-Marcinkowskiej i Romualdy Uziębło, ss. 189, liczne ilustracje, streszczenia niemieckie.

Z dziejów publicznych zbiorów archeologicznych w Toruniu. Katalog wystawy przygotowanej z okazji 140-lecia toruńskich archeologicznych zbiorów muzealnych dedykowanej tym wszystkim, którzy je tworzyli, pomnażali i chronili. Muzeum Okręgowe w Toruniu. Dom Eskenów. 16.05–16.09.2002. Redakcja naukowa katalogu Romualda U z i ę b ł o i Bogusława W a w r z y k o w s k a . Liczni współpracownicy, ss. 66, liczne ilustracje. Wyd. Muzeum Okręgowe w Toruniu.

W Polsce niecodzienną jest rzeczą, że jakiegokolwiek zbiory obchodzą swe 140-lecie. Takiej rocznicy doczekały się muzealne zbiory archeologiczne w Toruniu. Fakt ten uczczono konferencją naukową odbytą w dniach 16–17 maja 2002 roku oraz organizując wystawę w toruńskim Muzeum Okręgowym. Oba wydarzenia znalazły odbicie wydawnicze. Po konferencji wydano jej materiały, a w związku z wystawą powstał interesujący katalog. Nim przejdę do omówienia obu pozycji, chciałbym zastanowić się nad datą, od której torunianie liczą swe stoczierdzistolecie. Z kalendarium będącym częścią katalogu wystawy wynika, że chodzi o 1861 rok, kiedy „w jednej z sal w Ratuszu Staromiejskim utworzono Muzeum Miejsce [Städtliche Museum] z połączonych zbiorów Copernicus-Verein [für Wissenschaft und Kunst] i Gminy Miejskiej. Zbiorami archeologicznymi opiekował się Hermann Adolph”. Zastanawia dlaczego organizatorzy zrezygnowali z uczczenia daty dużo odleglejszej, roku 1632, w którym Jan Jonston, ongiś uczeń gimnazjum toruńskiego, w *Thaumatographia naturalis* napisał o urnach: „Talem in Bibliotheca Thoruniensi vidimus”, z czego wynika, że już ówczesnie przy bibliotece tej tworzył się rodzaj „Gabinetu osobliwości”. Nie znaczy to, aby data ta została zignorowana, tylko organizatorzy konferencji i wystawy wcześniejsze przejawy zainteresowań starożytno-archeologicznych zaliczyli do przedmuzealnego etapu muzealnictwa archeologicznego w Toruniu, poświęcając mu jednak sporo miejsca.

Przechodząc do omówienia wydawnictwa trzeba stwierdzić, że i tom materiałów pokonferencyjnych, i katalog zostały przygotowane starannie, na dobrym papierze i udanymi ilustracjami. Tom, po krótkiej przedmowie Bogusława U z i ę b ł y , wicedyrektora Muzeum Okręgowego w Toruniu, otwiera błyskotliwy esej Krzysztofa P o m i a n a , historyka, m.in. znawcy wczesnych dziejów zbieractwa i muzealnictwa zatytułowany *Archeologia, historia, naród*, warty przeczytania przez każdego kulturalnego czytelnika. Następny artykuł napisał

Jacek Lech dając mu tytuł: *Początek archeologii w kręgu polskiego Towarzystwa Naukowego w Toruniu: 1875–1881*. Podkreślił w nim rolę Zygmunta Działowskiego z Mgowa (1843–1878) jako głównego inicjatora powołania do życia Towarzystwa i sprawcę sprowadzenia w celu badań archeologicznych Godfryda Ossowskiego (1835–1897). Ossowski archeologię toruńską postawił na wysokim, europejskim poziomie, a jego *Mapa archeologiczna Prus Zachodnich...* była znakomitym osiągnięciem kartograficznym i archeologicznym. Użyto jej przy projektowaniu okładki tomu.

Kolejnym tekstem jest opracowanie Bogusławy Wawrzykowskiej: *Zarys historii muzealnych zbiorów archeologicznych w Toruniu*. Zarys ów autorka podzieliła według periodyzacji: 1. Toruń w I Rzeczypospolitej (XVI/XVII–XVIII w.). Starożytności i starożytnicy w gimnazjum akademickim w Toruniu. Tutaj zostały krótko omówione najstarsze informacje pochodzące od Jonstona, Hartknocha, Jaenichiusa, Zernecke, a, Sommeta, Vachschlagera. 2. Pod pruskim panowaniem (XVIII/XIX w.–1920 r.). Powstanie towarzystw naukowych w Toruniu i ich muzeów. Z podziałem na Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst i Städtisches Museum oraz Towarzystwo Naukowe w Toruniu i jego muzeum. 3. Okres międzywojenny (1920–1939). Podokres 1. (1920–1929) i Podokres 2 (1930–1939). 4. II wojna światowa (1939–1945) oraz 5. Odbudowa i reorganizacja Działu Archeologii po II wojnie (1945–1968).

Trzy dalsze opracowania także mają charakter historyczny. Joanna i Wojciech Sosnowscy zreferowali *Ochronę prawną zabytków archeologicznych i organizację państwowych służb konserwatorskich w Toruniu w XIX i XX w.* Jadwiga Chudziakowa omówiła *Działalność badawczą i dydaktyczną Instytutu Archeologii i Etnologii UMK w Toruniu (1946–2002)*, a Artur Trapszyc – *Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską PPPKZ Oddział w Toruniu (lata 1982–1990)*.

Seria kolejnych tekstów stanowi podsumowanie aktualnego dorobku archeologii toruńskiej. Krzysztof Cyrek napisał: *Paleolit schyłkowy i mezolit w Dolinie Dolnej Wisły pomiędzy Toruniem a Grudziądzem*. Stanisław Kukawka, Jolanta Małecka-Kukawka, Bogusława Wawrzykowska opisali *Wczesny i środkowy neolit ziemi Chełmińskiej*. Jacek Gackowski, Leszek Kucharski zreferowali *Z badań nad młodszą epoką brązu i wczesną epoką żelaza w strefie Pojezierza Chełmińskiego*. Ewa Bokinić dała *Ziemię Chełmińską – od młodszego okresu przedrzymskiego po okres wędrówek ludów*. Wojciech Chudziak dał *Strefę dobrzyńską-chełmińską we wczesnym średniowieczu – próba bilansu dorobku badawczego*. Andrzej Kola zreferował *Wiejskie osadnictwo obronne na terenie ziemi chełmińskiej w późnym średniowieczu*, a Romualda Uziębło – *Rozwój badań archeologicznych nad średniowiecznym i nowożytnym Toruniem*. Ostatnie w tej serii jest sprawozdanie Marcina Wiewióry: *Badania archeologiczno-architektoniczne prowadzone przez Zakład Archeologii Architektury Instytutu Archeologii i Etnologii UMK w Toruniu w latach 1970–2001 na Kujawach i we Wschodniej*

Wielkopolsce. Całość kończy Jacka Lecha *140 lat archeologii toruńskiej. Próba podsumowania*. Jego autor przeciwstawia się przekonaniu, że znajomość przeszłości archeologii „niewiele wnosi do teorii i praktyki prowadzonych badań”, zauważa, iż dominuje pogląd, że „mające znaczenie rezultaty dawnych prac badawczych pozostają w obiegu naukowym, a wyniki błędne lub zdezaktualizowane nie są godne ani uwagi ani pamięci”. Podkreślił, że wystąpienie Krzysztofa Pomiana było wydarzeniem konferencji toruńskiej, ujmowało „dzieje zainteresowań starożytniczych i archeologii w głębokiej perspektywie czasowej oraz w szerokim kontekście historycznym i humanistycznym”, ukazywało „drogę wiodącą od kolekcjonerstwa osobliwości poprzez starożytnictwo do nauki”. Przy okazji dowiadujemy się, że opublikowany tekst Jacka Lecha jest tylko częścią jego obszernego referatu przedstawionego na konferencji toruńskiej, a noszącego tytuł *Prehistoria i przemiany światopoglądowe wśród elit intelektualnych Europy w długim wieku XIX oraz początki archeologii w Toruniu*. Tekst ten czeka na publikację. Dalej autor pozytywnie ocenia aktualny stan archeologii toruńskiej, zwłaszcza badania archeologiczno-architektoniczne, archeologię podwodną, konserwację zabytków, odkrywanie i badanie zbrodni epoki totalitaryzmów, badania traseologiczne.

Cały tom kończą adresy autorów oraz indeks osobowy. Należy podkreślić, że po każdym tekście podana jest literatura (z wyjątkiem wystąpienia K. Pomiana, które ma charakter eseju) oraz streszczenia niemieckie.

Dzieje archeologii toruńskiej i jej muzealnictwa warte są specjalnych studiów w okresie jednoczenia się Europy i procesu przyłączania się Polski do Unii Europejskiej. Ciekawym i ważnym epizodem tych dziejów był udział zbiorów Towarzystwa Naukowego w Toruniu w Międzynarodowej Wystawie Powszechnej zorganizowanej w 1878 r. w Paryżu, a właściwie jej części poświęconej naukom antropologicznym. Rozmiary tego udziału dobrze są uwidocznione w jej katalogu (*Exposition universelle internationale de 1878, à Paris. Catalogue spécial de l'exposition des sciences anthropologiques*, Paris 1878). Czytamy w nim, że TNT wystawiło: „Pięć planów cmentarzysk prehistorycznych z Gościeradza, Jabłówka, Nawry i Skurcza [dziś Skórcz] sporządzonych i opisanych przez pana Ossowskiego w 1876. Kolekcję urn pogrzebowych, przeważnie twarzowych, z kośćmi przepalonymi i przedmiotami z metalu, pochodzących z ostatnich wykopalisk prowadzonych w grobach komorowych z kamienia, spotykanych na obu brzegach Wisły: czarna urna twarzowa, z oczyma i ustami, bogato zdobiona z fragmentami pokrywki, znaleziona w Gościeradzu, powiat Bydgoszcz; urna kulista i zdobiona z pokrywką płaską, wszystko razem wykopane w Gościeradzu; urna wydłużona zebrana w Gościeradzu; czarna urna szerokootworowa z zagłębieniem kolistym na dnie od środka, fragmenty przedmiotów brązowych, z kośćmi, wykopane w Klocach przy Orlikach, powiat Chojnice; urna z wyobrażeniem symbolicznych organów płciowych kobiety, wykopane w Gołmkowie,

powiat Kartuszy; urna twarzowa z oczyma inkrustowanymi masą wapienną i z brwiami; trzy kablączki z uszkiem z paciorkami z niebieskiego szkła i z żywicy kopalnej; pokrywa zdobiona liniami punktów wypełnionych białawą masą, wykopana w Matarni, powiat Gdański; czerwona urna twarzowa bez oczu, zdobiona kręgiem linii, wykopana w Matarni; urna twarzowa brunatna, z oczyma w postaci zagłębienia kolistego i pokrywa zdobiona seriami linii kropkowanych i znakami mającymi wygląd runiczny (skrajnie rzadkie), wykopana w Kwaszynie, powiat Wejherowo; urna czarna, mała, bogato ryta, z pokrywką i z inkrustacją materia wapienną, wykopana w Bojanach, powiat Wejherowo; naczynie cylindryczne, które służyło za urnę pogrzebową, wykopane w Czystochlebiu, powiat Toruń; brunatna urna twarzowa z oczyma, brwiami i z uszami zdobionymi każde trzema pierścieniami brązowymi z prawej strony, a paciorkami ze szkła niebieskiego i bursztynu po stronie prawej i lewej; urna czerwona z liniami rytymi symetrycznie, aby przypominały symbolicznie ludzką twarz, wykopana na Okrywiu, powiat Wejherowo; czerwona urna twarzowa, bez oczu, z wyobrażeniem naszyjnika z zapięciem rytym i przedstawionym wypukło i z wyobrażeniem wypukłym nieokreślonego przedmiotu horyzontalnego umieszczonego pod uchem prawym, wykopana w Oksywiu; czarna pokrywa urny z punktami w kółku i liniami rytymi, wykopana w Radyszewie, powiat Wejherowo; czarny, wielki dzban, bogato ryty i naczynie gliniane przywodzące na myśl epokę merowińską, znalezione na brzegach Gopła i w Hohendorf, powiat Sztum. Fotografie urny twarzowej, gładzonej, z pierścieniami i naszyjnikiem z żelaza, wykopanej w Gościeradzu; fragment urny czarnej i zdobionej z wyobrażeniem jeźdźca na koniu, wykopanej w Jabłótku, powiat Świec [Świecie]; fragment pokrywki zniszczonej urny z wyobrażeniem jeźdźca na koniu, znalezionej w Jabłótku; spodek pełniący funkcję urny pogrzebowej, wykopany w Buchwaldzie, powiat Sztum, kolekcję różnych przedmiotów z brązu, żelaza i gliny, znalezionych w urnach pogrzebowych lub obok, a zawierającą szpile, bransolety, zapinki, naszyjniki, kolczyki, wisiorki, pierścienie, szczypcy, ciężarki, amulety i węża z żelaza; narzędzia z epoki neolitu z krzemienia, petrosileks amfiboliczny i talkowy; dioryt zmieniony i talkowy, amfibolit, błyszczakowiec amfiboliczny, eufoty i siekierki brązowe z rękojeścią i z tuleją; wielki pierścień z brązu, pusty, trzy pieczęcie średniowieczne różnych starostw w Polsce, przenośny tryptyk polowy z brązu znaleziony na polu bitwy pod Grunwaldem (1410)”¹.

Trochę szkoda, że tekst ten nie został przytoczony przez B. Wawrzykowską, bo daje dobry wgląd w bogactwo przesłanych do Paryża zbiorów. Były odgłosy, że szczególne zainteresowanie wzbudziły urny twarzowe. Zastanawia, że Towarzystwo bardzo powściągliwie chwaliło się swym sukcesem. Czyżby władze pruskie niezbyt były zadowolone z uczestnictwa TNT w zbiorowej reprezentacji nauki polskiej na wystawie w Paryżu? Wawrzykowska dała w swym tekście reprodukcję metryczki z tej wystawy z nadrukiem: Exposition Universelle de

1878. Sciences Anthropologiques i z odręcznym opisem: „Urne ronde et ornée avec couvercle plat tout uni, deterrée à Gościeradz, district de Bromberg. Exp. Société polonaise à Thorn.” Metryczka ta i inne były eksponowane na wystawie towarzyszącej obchodom 140-lecia. Zachował się również i był wystawiony list przewozowy zabytków wysłanych do Paryża.

Katalog wystawy *Z dziejów publicznych zbiorów archeologicznych w Toruniu* jest dobrym przewodnikiem nie tylko po tej wystawie, ale też po dziejach archeologii toruńskiej. Zawiera krótki wstęp Bogusława U z i ę b ł y, *Tło historyczne powstania i rozwoju publicznych zbiorów archeologicznych w Toruniu* pióra Aliny K a r d a s, *Kalendarium* przygotowane przez Bogusławę Wawrzykowską oraz sam *Katalog*. Partia katalogowa została wydrukowana na innym papierze, cieniowanym, sugerującym stary papier. Cały katalog kończy podana literatura. Osobny wybór literatury towarzyszy tekstowi Alicji Kardas, a podstawowe źródła archiwalne i literatura są podane po *Kalendarium*. Pożyteczny jest też spis osób, które pracowały w dziale archeologii Muzeum po II wojnie światowej. Dla historyka nauki ważne są identyfikacje poszczególnych zabytków z dawnych zbiorów z odesłaniem do odpowiedniej dokumentacji. Bardzo ciekawe dla historyka archeologii są dawne sposoby dokumentowania wykopalisk i poszczególnych zabytków oraz wszelkie archiwalia, w tym fotografie.

Obie publikacje uzupełniają się i stanowią cenny wkład do historii nauki.

Przypis

¹ Tłumaczenie moje. Zob. A. A b r a m o w i c z : *Wystawa w Paryżu w 1878 roku*. [w:] *Dalecy i bliscy, szkice z dziejów archeologii*. „Acta Archaeologica Lodziensis” Nr 23, Łódź 1974, s. 95–96. Zob. też t e n ż e : *Société d’Anthropologie et d’Ethnographie Polonaise de Paris (1878–?)*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. XX:1975, nr 1, s. 79–88.

Andrzej Abramowicz
emer. profesor PAN
Łódź

Tadeusz S r o g o s z : *Między biologiczną egzystencją człowieka w dziejach a historią nauki*. Częstochowa 2003 Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie, 248 s.

Tadeusz Srogosz jest nietypowym historykiem. W swojej praktyce badawczej łączy bowiem gruntowne studia źródłoznawcze z głęboką refleksją teoretyczną. Nie poprzestaje jednak na włączaniu tej ostatniej w obszar własnej narracji historycznej,